

Милка Радуловић

Филолошки факултет, Београд – Србија

e-mail: srbradulovic@yahoo.com

ПРОЛОШКА ЖИТИЈА СВ. САВЕ И СВ. СИМЕОНА И ЊИХОВИ СТИХОВИ

Апстракт: *Св. Симеон Мироточиви и Св. Сава Српски добили су прва кратка житија током XIII века, а после увођења стиховног пролога усталила су се новија житија, која су се током наредних векова појављивала са различитим стиховима на почетку. Њихове рукописне традиције у пролозима и минејима добрим делом теку заједно, што је био повод да се испитају паралелно. У овом раду се покушава приближити одговорима на питања у којој су варијанти текста у стиховни пролог оба превода (трновског и српског) унета житија Св. Симеона и Св. Саве и који су све стихови за њих потом састављени.*

Кључне речи: *Св. Симеон, Св. Сава, пролог, синаксар, пролошко житије, минеј, србљак, Силуан, стихови*

1.

Распрострањени тип пролошког житија Св. Симеона са стиховима издао је Димитрије Богдановић,¹ и том приликом предочио постојање трију пролошких текстова њему посвећених: старијег, без стихова (у два рукописа с краја XIII – поч. XIV века) и две стиховне редакције, наставши за једну од њих јединствен текст са неколико варијација у стиховима, и према њима одредивши варијанте. Владимир Мошин у опису рукописа ЈАЗУ (данас Хрватска академија знаности и умјетности), уз издање нестишне редакције, помиње насловом још једну редакцију, у прологу збирке А. С. Уварова, за коју претпоставља да је старија.² Неколико деценија раније, два типа кратког житија Св. Саве објавио је Владимир Ћоровић,³ користећи штампани Празнични минеј из 1538. и неколико преписа различите старине, између осталих и један пролог старе Народне библиотеке, чији текст познајемо само захваљујући овом раду. Није описао ситуацију са стиховима поводом преписа које је користио за издање, навео је само два стиха једног руског рукописа из XVI века. Пажњу стиховима, али само једнима, посветио је претходно, у познатој студији *Силуан и Данило II*.⁴ Они, према фотографији рукописа Пљевља 73, гласе:

Славнѡтѣѣгноуѣъ славоуѣ ѡбрѣте сако,
тако ѡтјодоуѣ слава ѡвн се родоуѣ.

1 Богдановић 1976а и 1976б.

2 Mošin 1955, 160.

3 Ћоровић 1938.

4 Ћоровић 1929.

Рода свѣтлостъ вѣры свѣтлостъ прѣзрѣ,
 тѣмъ же родоу свѣтило пакъ се вѣселоу.
 Оудѣ висата (!) сана висотоу съврже,
 тѣмъ оубо оудѣ више докритоу стиже.
 Слова славы савѣ съплете слоуанъ.

Управо су стихови са Силуановим именом били повод за помињање пролошких житија, а интересовање за стихове потицало је у великој мери из интересовања за знаменитог средњовековног писца о којем се није знало много. Стихови су у тим приликама високо оцењени са стилске стране, а посебно им се посветио чак и Роман Јакобсон.⁵ Ђорђе Сп. Радојичић⁶ разматрао је између осталог ауторство четири стиха испред пролошког житија Св. Симеона и ради тога повезивао Савино и Симеоново пролошко житије, доносећи своју идентификацију Силуана и одређујући време његовог деловања према датирању рукописа МПрУ 610. Његово књижевно стварање ипак је у каснијим истраживањима померено у трећу четвртину XIV века.⁷

Пишући о Силуану као једном од шест писаца XIV века, Димитрије Богдановић је забележио да није проучено јесу ли стихови и синаксар као прозни текст настали истовремено и од истог аутора: „Како су и када настали Силуанови стихови, а како и када синаксари Сави и Симеону, до сада није утврђено, па то остаје задатак будућих текстолошких истраживања.“⁸ Сам Богдановић први је од српских проучавалаца утврдио да су начињена два превода стиховног пролога,⁹ а један део одговора у вези са том појавом пружили су у новије време понајвише књига Георгија Петкова и радови Анатолија Аркадјевича Турилова, Лоре Тасеве, Марине Чистјакове и др. Уз то, стиховни пролог трновског превода објављен је у дванаест томова, по месецима, у Бугарској.¹⁰ Српски превод, о чијем настанку није још све речено, остао је сачуван у малом броју преписа – свега десетак је до сада идентификовано. У контексту постојања двају превода покушали смо да се приближимо одговорима на питања у ком су тренутку и редоследу, и у ком облику у њих испрва унесена оригинална српска кратка житија.

Најстарији сачувани стишни пролози трновског превода потичу из средине XIV века, док су најстарији српског превода из 1365/75. год. и ни у једнима ни у другима нема помена српских светих. Мада пролог није био нови тип књиге, у случају српског превода поштовао се, очигледно, ауторитет предлошка. У другом преводу нису присутни српски свети, иако је управо у Трнову Св. Сава био штован, већ само текстови „трновског житијног циклуса.“¹¹ Међутим, није сасвим извесно да најстарији сачувани преписи одсликавају првобитни састав овог превода, те су словенски свети могли бити и накнадно унети. Најстарији сачувани препис стиховног пролога у којем се налази иједно српско житије, садржи два – Савино и Симеоново. После колико времена од настанка превода су она унесена, није познато, тим пре што није познато када су тачно преводи настали. Допуштење и додатни мотив да се присуство Св. Саве и Св. Симеона у стиховним пролозима сагледава упоредо пружа и чињеница да су њихови помени у јануару и фебруару, месецима који се налазе заједно ма како пролог био подељен: на полугодиште (септембар–фебруар), на четири дела (децембар–фебруар) или на три

5 Два његова рада, из 1961 и 1971, прештампани су у: Јакобсон 1978.

6 Ђорђе Сп. Радојичић 1959.

7 Богдановић 1986, 32; Шпадијер 2014, 107.

8 Богдановић 1986, 16.

9 Богдановић 1975а.

10 Петков, Спасова 2008–2014.

11 Петков 2000, 36.

(јануар–април). Значајан разлог да се ова два кратка житија посматрају паралелно јесте феномен који је приметио Богдановић – оба се појављују са различитим стиховима. Он је у свом издању груписао различите низове стихова пред Симеоновим житијем. У овом раду биће предочен и материјал Савиних стихова, са намером да се још једном размотре узроци тог шароликог стања.

Сава и Симеон, први српски свети, очигледно са најразвијеним култом, најпре су и унесени у стиховни пролог. Најранији сачувани преписи са њиховим житијима потичу из последње четвртине XIV века, а затим се њихово присуство у преписима умножава, и они остају најзаступљенији домаћи свети, мада и надаље постоје стиховни пролози који их не помињу. Најстарији сачувани препис стиховног пролога са житијима Саве и Симеона јесте зимски стиховни пролог Скопске митрополије из 1385/90. године (ЦП М-3¹² или Прилеп 3¹³). Према најстаријим преписима 14. јануар у оба превода започиње Светим оцима убијеним на Синајској гори, али у трновском реч „ава“ није преведена са грчког језика. Овом се одликом Прилеп 3 одмах открива као представник трновског превода, а целокупан редослед текстова и садржина (према инципитима у опису) то потврђују. Међутим, у односу на мало старији Деч. 55¹⁴ или млађе прологе Музеја Српске православне цркве бр. 143 и 93 (из XVI века; према самим кодексима), овај рукопис се разликује по томе што има житија са стиховима Св. Саве и Св. Симеона, и то на првим местима 14. јануара и 13. фебруара. Најстарији сачувани стиховни пролог другог, српског превода у који је унето једно српско пролошко житије, можда први уопште, јесте Деч. 54. Дечански пролози 54 (децембар–фебруар), 52 (март–мај), 53 (јун–август) чине три четвртине комплета из 1394. године,¹⁵ при чему је летња половина године трновског превода. У рукопису Деч. 54 постоји Савино житије са стиховима 14. јануара, и то као последње у дану, док Св. Симеона нема.

Два типа књига у којима се још могу понекад наћи стиховна пролошка житија ове двојице домаћих светих јесу србљаци, као зборници дела посвећених српским светима, и минеји, у којима је од XV века све више пролошког материјала. Засебно стоји зборник бр. 73 манастира Св. Тројице код Пљеваља, који чине „посебна три рукописа увезана заједно.“¹⁶ Делови овог конволута, који се у литератури помиње и као требник, потичу из 1375/85. године.¹⁷ У зборнику се налазе пролошка житија Св. Саве и Св. Симеона са стиховима, који се у раду *Силуан и Данило II* приписују Данилу¹⁸ (Ђоровић говори о Данилу II, а Ђорђе Сп. Радојичић разјашњава да је реч о Данилу III¹⁹). У истој расправи за њих се користи термин слово, а жанровско одређење датих текстова разрешио је Димитрије Богдановић.²⁰ Данилова пролошка житија су опширнија од других редакција и ослањају се у великој мери на Теодосијево *Житије Св. Саве*. Да странице на којима су *Пролошко житије Св. Саве* и *Пролошко житије Св. Симеона* нису из пролога, показује то што се текст Симеоновог житија завршава исписан у левак (двоструки), као да је у питању крај целине. Такође, у оба случаја у заглављу је наведен месец пре дана помена, иако су 14. и 13. у месецу. Захваљујући истом извору двају житија и готово идентичним завршецима, стоји тврдња о заједничком ауторству.

12 Мошин 19716, бр. 97, 228.

13 Богдановић 1982, 85.

14 Богдановић и остали 2011, 191.

15 Исто, 172.

16 Мошин 1958, бр. 88, 253–254.

17 Станковић 2003, 24–25, бр. 73.

18 Ђоровић 1929, 35.

19 Радојичић 1959, 51.

20 Богдановић, 1976а, 10.

Међутим, иако је потпуно различит од осталих редакција (независан и од простог пролога), текст посвећен Св. Сави има Силуанове стихове, баш као други, у преписима раширени тип, који објављује Ђоровић. Аутор је, рекло би се, преузео свих седам стихова за Св. Саву, а Симеонове је, изгледа, састављао сам:

Сидеон(ъ) слави сана прѣзрѣвъ,
слави б(о)ж(ъ)ствъныи съ агг(е)ли на н(е)б(е)сѣхъ полоути.
Жезлъ себѣ ради многих(ъ) пораждаетъ,
и поути · наставляетъ въ породу ведн.
Въ ,Г҃. сѣдеонъ житиѣ остави
живи образъ даи мѣроточеннѣ.

Ако претпоставимо да се писац овог посла није прихватио како би постојеће стихове заменио бољим, већ да их створи тамо где су недостајали, то би могло значити да су најпознатији Савини и Симеонови стихови настали у одређеном временском размаку. Чак и да је наишао само на Савин пролог, а не и на Симеонов, закључак може остати непромењен. Ако су житија Данила III, потоњег патријарха, настала за потребе стиховног пролога, зашто се у њему нису нашла? И откуд Силуанови стихови испред два текста о Св. Сави који би требало да су претендовали на исто место у стиховном прологу? Можда је на друго питање пре могуће понудити одговор: Силуанови стихови, будући изузетни, вероватно су и у време настанка препознати као такви, и стога преузети и онда кад текст испред којих стоје није. С тим у вези, треба се запитати који од два текста су стихови првобитно красили. С једне стране, плеваљски зборник је нешто старији од најстаријег сачуваног преписа у прологу. С друге, Данилови текстови и не могу бити осетно старији ако се узме да је он рођен 1350. године, док је старијих преписа друге редакције могло бити, а Силуан се помиње као творац пасхалија већ у запису из 1355/56.

2.

Прошлошко житије Св. Саве је представио Владимир Ђоровић у старијем, млађем и прелазном типу, и назначио постојање још два текста – једног који ће касније понети назив Кратко житије Светог Саве, и другог, сачуваног у прологу Берлинске библиотеке. Берлински текст у рукопису Wuk 38 објавила је Радмила Ковачевић; у питању је нестишни пролог из XIV века, према датирању ауторке из друге или треће деценије. Рукопис је српског правописа, а могао је настати „у Никодимовом кругу.“²¹ Захваљујући В. Мошину, позната је још једна редакција из простог пролога, убедљиво приписана архиепископу Арсенију I.²² Знамо, поред тога, и за стиховну у рукопису Плевља 73. Вероватно најмлађу редакцију, руску, нашао је и објавио је Димитрије Богдановић. Њен текст се налази у руском простом прологу за зимско полугодиште ГБЛ ф. 92 № 39 из XVI века, и то као додатак, при крају, док под датумом прослављања Св. Сава има само помен (као и Св. Симеон).²³

Тип који одређује као старији Ђоровић је нашао само у једном софијском рукопису (Црквеног историјско-археолошког музеја), о којем је имао мало података. Знања о њему допунио је Димитрије Богдановић бавећи се службом Св. Сави: „Рукопис ЦИАМ 403 није пролог већ минеј за јануар и фебруар, са синаксарима. То није рукопис

21 Ковачевић 1995, 170.

22 Мошин 1955, 158.

23 Богдановић 19756.

XIV века: судећи по морфологији писма и правопису, он је морао настати најкасније последњих деценија XIII.“ Богдановић је донео закључак да је служба сачувана у овом пергаментном минеју најстарија редакција службе Св. Сави, настала одмах по преносу моштију из Трнова. Савина служба је у истој књизи издата, а у оквиру ње и пролошко житије, које, очекивано, нема стихове.²⁴ Интересантно је да млађа, распрострањена редакција Пролошког житија Св. Саве показује зависност и од Арсенијевог текста у простом прологу, са којим има једнаке прве две реченице и још три краћа дела, и од софијског типа, са којим дели средишњи део и крај, тако да чини њихову савршену компилацију, с тим да млађи тип има наставак у виду описа чуда очуваног тела и преноса моштију у оцабину. А „као неки прелаз од старијег типа новом“, пише Ћоровић, постоји житије „у једном минеју манастира Дечани, бр. 52 писаном у XV веку. По свом тексту и садржају оно одговара потпуно млађем типу, али нема једне важне чињенице...“²⁵ Рукопис је наведен према некадашњем инвентарском броју, он је сада познат под бројем 45а – Празнични минеј за децембар, јануар, фебруар и јули, и потиче из треће деценије XVI века.²⁶ Поменута битна чињеница представља назив манастира у којем Сава испрва борави на Светој Гори. У млађем типу је то манастир Св. Пантелејмона, у старијем Ватопед. Разлика се огледа у томе што је Деч. 45а, чији је текст, дакле, попут новијег типа, стоји, ипак, „манастир свете и преславне Богородице звани Ватопед.“ Погрешно вѣ тоиѣде странѣ, како је у Деч. 45а, уместо тоѣден (старији) или тоѣден (млађи), за разлику од имена манастира, не може бити узето за одлику која маркира тип, како се испрва учинило, јер поред дечанског минеја постоји више рукописа који имају старије стање – Ватопед, и ниједан од њих не понавља исту грешку. Ову групу са Деч. 45а чине један од најстаријих преписа, у МПрУ 610 (листове из 1398/1408),²⁷ и још најмање пет из XVI века: минеј из Титоша (Сентандреја, прве дец. XVI века),²⁸ НБС 18 (србљак из збирке Народне библиотеке Србије, 1525) РР IV 8 (пролог Матице српске, 1540/50), ХАЗУ III ц 8 (пролог из Крке, 1570), Пљевља 4 (зимски пролог из Враћевшнице, 1579). Прецизније, само у прологу из манастира Крке стоји тои же, остали имају попут осталих преписа млађег типа, тоѣден. Овај детаљ, закључићемо, није дистинктивно обележје.

Заправо би сви преписи млађег типа, они који су побројани у издању: у штампаном Празничном минеју из 1538, у прологу Грачаничке митрополије несталом са старом Народном библиотеком (бр. 395 у *Каталогу* Ј. Стојановића), који Радојичић датира око године једног од записа (1482)²⁹ те два пролога и два минеја из XVI и XVII века; и други, попут хиландарског пролога бр. 427 (1425/35; према микрофилму) и Матициног РР IV 9 (1560/70)³⁰, као и наведена група „прелазних“, коју предводи најстарији, МПрУ 610, чинили исти тип – један текст у којем је у одређеном тренутку дошло до замене имена светогорског манастира. Биће да је првобитно преузет податак из старије пролошке традиције (Ватопед), па измењен према житијима Доментијана и Теодосија (Св. Пантелејмон). Каснијим интерполацијама понегде је прецизирано да је у

24 Богдановић 1980, 9, 78; да ли се у минеју налазила и служба Св. Симеону (са синаксаром) не можемо знати, јер је сачуван само у делу од 11. јануара до 3. фебруара.

25 Ћоровић 1938, 81.

26 Богдановић и остали 2011, 146, 149.

27 Радојичић 1959, 52, 56.

28 Стефановић 2001, 598.

29 Радојичић 1959, 46.

30 Грбић 2011, 152.

питању рочишкы манастир – тако у Хил. 427 из XV века и РР IV 9 из XVI века и у рукописима З и Ж из издања, који су из XVII века, или рочишкы ?), како пише у МСПЦ Грујић 167 (такође из XVII века; Грујићева збирка Музеја Српске православне цркве).

Други рукопис сврстан у прелазни тип јесте пергаментни минеј из манастира Св. Пантелејмона на Светој Гори. Како је наведен и запис о томе да је припадао Карејској ћелији, у њему се препознаје рукопис Пантелејмон 11, служабни минеј за децембар–фебруар из 1330-их година.³¹ Опис помиње службу, али не и прошлоко житије Св. Саве, и на овом примеру се види да постоји могућност налажења још преписа у најстаријим рукописима који их могу садржати, пре свега у збиркама ван Србије. Исто важи и за прошлоко житије Св. Симеона, чија се служба такође налази у овом минеју. Карејску службу Св. Сави и прошлоко житије – без стихова – које се у оквиру њега налази, објавио је Прибислав Симић 1978. године.³² Препис је у Ђоровићевом раду представљен као прелазни тип јер садржи две трећине текста млађег типа, али уз помињање Ватопеда као Савиног одредишта по доласку на Свету Гору (као Деч. 45а, али са вѣ чюдѣн странѣ). Поједини делови текста су пак сасвим другачији, почев од увода који каже да је Сава био син „великог краља српског Немање.“ Следеће реченице тематизују Христов позив (Матеј 10.37–38), и иако нису истоветне, по смислу су блиске обема верзијама, које подсећају на обећање стотруке награде (Матеј 19.29). Од текста млађег типа разликује се још реченица о боравку у Ватопеду, али опет доносећи исту информацију. Измене подразумевају само склопом реченице донекле различиту прву трећину текста, при чему је једина значајна разлика помињање „краља Немање.“ Природа ових измена чини се таквом да није у питању друга врста прераде до оне настале због оштећеног предлошка, могуће уз жељу да се истакне Савино високо порекло. То истовремено значи, како наводи и Ђоровић, да текст из стиховног пролога познаје старину 1330-их, иако га нема сачуваног пре 1385/90. године (колико је до сад познато).

У вези са прошлким житијима може се актуализовати и замешатељство око имена патријарха који је рукоположио Саву за архиепископа. Текст простог пролога Wuk 38, који је издала Р. Ковачевић, садржи више материјалних грешака, па зна за патријарха Константиновог града „Теофила,“ какав није постојао.³³ Мошин је изостављање овог податка у другом старијем, нестишном типу, ХАЗУ III ц 6, разумео као несигурност аутора у поузданост доступних информација.³⁴ Текст Данила III у рукопису Пљевља 73 помиње владара Алексија V Дуку, и „патријарха Мелетија.“ Како пише Сима Ђирковић, „код цариградских патријараха имамо тешку загонетку, створену разликама у рукописима Доментијановог дела,“ која се, укратко, састоји у томе што је Герман II био на положају патријарха од 1222. до 1240, а Манојло I Сарантен и цар Теодор Ласкарис на власти раније, док су у преписима подаци друкчије представљени.³⁵ Али, најстарији житијни текст садржи податак који се сматра тачним: већ је Ђоровић приметио да ЦИАМ 403 исправно наводи патријарха Манојла. Пант. 11 и сви преписи тзв. млађег типа бележе име „Мануил,“ преузето из ове редакције. Дакле, у оквиру најпознатије редакције, те њеног софијског предлошка и њене карејске варијанте, нема

31 Турилов, Мошкова 2016, 202–203, бр. 386.

32 Симић 1978.

33 Ковачевић 1995, 170–171.

34 Mošin, 1955, 158.

35 Ђирковић 2008, 146.

колебања; исписано је име оног патријарха који се сматра извесним у чину Савине хиротоније у Никеји.

3.

У бројним преписима млађег типа, укључујући, као што смо утврдили, и тзв. прелазни, сем минеја Деч. 45а и пролога ХАЗУ III ц 8, Сава има чувене Силуанове стихове. Минеј Дечани 45а је специфичан по томе што иако уводи пролошка житија са стиховима, са Савиним и Симеоновим то није случај – ова два синаксара немају стихове; а други, пола века млађи, судећи по опису, има само Саву, без стихова³⁶ (иако су опет у питању текстови из стиховних пролога). Овом податку од значаја ћемо се касније вратити. У стиховном прологу Деч. 54 недостаје последњи стих, а Симеона, као што је већ речено, нема. Нешто млађи дечански препис стиховног пролога бр. 58 (сам крај XV в.) за 14. јан. бележи „текст прол. синајских отаца, као и Св. Саве архиеп. српског, истоветан као у Деч. 54“, а Св. Симеона опет нема.³⁷ Иста је ситуација у штампаном Празничном минеју Божицара Вуковића. Треба, ипак, напоменути да се стихови разликују по томе што у Деч. 54 недостаје последњи слог трећег стиха (што је случај и у преписима који имају све стихове: Прилеп 3, МПрУ 610, НБС 18, Пљевља 4; у минеју из Титоша недостају целе последње две речи), док је у Празничном минеју тај стих потпун, као и по томе што је у Деч. 54 завршетак шестог стиха достиже уместо стиже. Међу најстаријим рукописима који садрже стихове, реч *прѣзрѣ* је целовита само у зборнику Пљевља 73, где је житије потпуно друго. Трећа заједничка одлика са штампаним минејом је измена коју први пут налазимо у Деч. 54: манастир Св. Пантелејмона, а не Ватопед као Савино прво одредиште на Атосу. Повезује их још једна веома важна одлика: у оба је прецизирано место Савиног гроба у Трнову.³⁸ Црква четрдесет мученика се не помиње у софијском рукопису, нити у Пант. 11, Деч. 45а и ХАЗУ III ц 8. У групи са Силуановим стиховима МПрУ 610, сентандрејском минеју, НБС 18, РР IV 8 и Пљевља 4 црква такође није поменута. Према издању млађег типа овај додатак постојао је само у уништеном Грачаничком прологу (пре 1530. или око 1482), у којем је, по литератури, последњи стих такође изостављен,³⁹ па би тај препис стајао између Деч. 54 и Деч. 58 или Деч. 58 и штампаног минеја. Истог типа су и стишни пролози Хил. 427 (из XV в.; без последњег Силуановог стиха) и РР IV 9 (из XVI в.; другачији стихови), но ни у њима се овај податак не налази. Затим се јавља у Хил. 249, празничном минеју с краја XVI века,⁴⁰ заједно с преостале две карактеристике – без последњег од седам стихова, са ман. Св. Пантелејмона.

Рукописи Деч. 54 и 58 су, поновимо, међу малобројним преписима српског превода, и први од њих је у оквиру овог превода најстарији сачувани стиховни пролог у који је унето једно српско житије. Неке од наведених карактеристичних измена могле су бити први пут начињене управо поводом уношења састава у други превод. Верујемо да је изостављање седмог стиха учињено како би се уклонило име аутора, јер његово присуство није уобичајено за прошле стихове. Још извесније, помињање трновске

36 Мошин, 1955, 182.

37 Богдановић и остали 2011, 207.

38 Према издању текста Прошког житија Св. Саве (стр. 87) овај податак се не налази у штампаном минеју, али то није тачно.

39 Сп. Радојичић 1959, 43.

40 Богдановић 1978, 118.

цркве била би допуна коју је начинио онај ко је унео житије Светог Саве у стиховни пролог српског превода.⁴¹ (Могло би се притом помислити да је изгорели Грачанички пролог припадао истом преводу; са много опреза, додуше, јер је житије домаћег светог могло бити тражено у другом предлошку.) Овим би био објашњен до XVI века мали број преписа у којима је исписано „у цркви светих 40 мученика“ – садржали би га преписи слабо распрострањеног српског превода, они рукописи који су Савино житије из њега преузели те њихови „потомци.“ Можда се у већој мери тај податак јавља у преписима млађим од Празничног минеја Божидача Вуковића, јер је штампана књига, као што је познато, касније била предлошак рукописним.

Поред примера са шест или седам Силуанових стихова и одсуства стихова, постоје и друге варијанте пред истим Савиним пролошким житијем. Ћоровић издваја два „којих иначе нема ниједан од досад познатих српских рукописа.“⁴² Георги Петков наводи исте стихове (по правопису то би био други препис) у оквиру новгородске редакције трновског превода:

ОСТАВНѢ САВА ЗЕМНѢ СЛАВѢ

И ВЪСПРАТЬ ОУ(Ъ) Х(О)УСТА Н(Е)Б(Е)СНЮ СЛАВѢ.⁴³

Заиста, нема их међу српским преписима, у међувремену прегледаним у већем броју. Постоје, затим, други и другачији стихови. Рукописи Пећ. 58 (зимски стишни пролог из средине XVI в.; према опису рукописа Пећке патријаршије⁴⁴) и БАН 75 (један од пролога збирке Бугарске академије наука; око 1580)⁴⁵ имају следеће стихове:

ОУ(Ъ) ДИРА СОУСТАНАГО БѢЖАВѢ.

Ц(А)Р(Ъ)СКИН С(Ъ)НѢ, РАНСКИН БИС(Ъ) ЦВѢТЬ.

И Б(О)У С(В)Е(Т)Н(Е)ЛЮ ПРѢДСТОНШН,

И О СОНѢ ЧЕДѢХ М(О)ЛШН.

ОБРѢТЕ ТРѢДОУ(Ъ), ВѢ ДѢ, САВА КОНЦѢ.

Зимски пролог РР IV 9 (1560/70; према раду Душице Грбић уз 15. књигу описа рукописа Библиотеке МС) једини садржи стихове:⁴⁶

ПРѢДЕ САВА НДѢЖЕ ВСАКАА КРАСОТА

ОУДЕСА СВОА САВА ЦР(Ъ)КВИ ОСТАВѢ.

У стиховном прологу за јануар–јун МПСЦ Грујић 167 (из 1670, према фотографијама рукописа), Савино житије има следеће стихове:

ТЛѢННЮ ПОУСТЬ И СЛАВѢ НА ЗЕМЛН,

НИ ВѢ ЧТОЖЕ ВЪДѢННѢ,

САВА АРХІЕРАРХО, Х(О)УСТО(Ъ) ТЕБѢ ВЪЗДАЕТѢ

ПОУСТЬИ ДНОУГЫ ВѢ РАДОСТИ НЕИЗРЕЧЕННѢ.

ВѢ ЧЕТВРѢТНАДЕСЕТЕ САВА ОУСПЕ О Г(О)СПОДН.

41 Ако, како претпостављамо, стиховни пролог Прилеп 3 (који је трновског превода и према опису има и Савино и Симеоново житије, а код првог све Силуанове стихове) не прецизира место Савиног гроба у Бугарској. Покушали смо ступити у контакт са НУБ „Св. Климент Охридски“ ради увида у рукопис, али без успеха.

42 Ћоровић 1938, 81.

43 Петков 2000, 39.

44 Мошин 1971а, 97.

45 Наводимо према напмени у издању пролошког житија Св. Симеона; на истом месту се помиње и један старији рукопис: одломак пролога с почетка XV који се налази у Москви (Богдановић 1976а, 16).

46 Грбић 2011, 151.

Најстарији сачувани препис стиховног пролога који садржи пролошко житије Св. Симеона је Прилеп 3 (1385/90). Према инципиту у опису ради се о тексту млађе стиховне редакције, а није јасно какви су стихови пред њим: забележен је само знак „сх“ који упућује на то да они постоје.⁴⁷ Следећи препис садржи стихове и датиран је са 1398/1408. год. У питању су три листа на којима су пролошка житија са стиховима Св. Саве и Симеона.⁴⁸ Данас припадају Музеју примењене уметности у Београду (већ помињани МПРУ 610). Да листови нису из пролога, види се по томе што су житија исписана једно за другим, а потом је празна страница (тј. на њој су записи), али су вероватно преписани из пролога – имају датумске наслове, и према њима били су на првом месту у дану. Текст није промењен чак ни да укаже на то да се ради о јануару и фебруару, већ у оба случаја пише „месеца того.“ Стихови гласе (према α¹ у издању, са завршетком према Пећ. 30):

САКЪ СЛОКО ПОСЛѢДОВАКЪ СІМЕОНЕ
 СЛАВЪ СЛОКА НАСЛѢДОКА СВѢТЛО ТАЦО
 МІЋРОДРЪЖСТВО ДОСТОЮДНО ПРЕЗРѢКЪ СЛАВНЕ
 МІЋРОТОВѢСТВО БЫШЕ СЛАВНО ПРІЕ[ТЬ СЛАВНО].

Дошавши до ових листова и размишљајући о Силуану као писцу, Ђорђе Сп. Радојичић се запитао: „Зар не треба претпоставити да је саставио и стихове св. Симеону?“⁴⁹ Ипак, најстарији препис ове редакције Симеоновог житија сачуван је у минеју, већ помињаном рукопису ман. Св. Пантелејмона бр. 11, у оквиру службе,⁵⁰ баш као и најраспрострањеније пролошко житије посвећено Св. Сави. И док оно нема стихове, пред Симеоновим житијем су следећи, до сад непознати и неразматрани стихови:

Богатство тлѣюще · и славѣ вѣдѣн'ноуѣ оставиѣ · неб(е)сно богатство въсприѣмѣ и
 славоу непрѣмѣн'ноуѣ въ истиноу ѿ(тѣ)ле · въ вѣкы соущоу бл(а)жене · тѣмѣ бл(а)жидѣ с(ве)тоу ти
 хспениѣ · празд(ь)ноуѣюще въпием[ь] ти · помени нас(ь) къ г(оспод)оу пр(ѣ)п(о)д(о)бне ѿ(тѣ)ле нашѣ ·
 имѣни къ б(ог)оу дръзновение.

Међутим, како објашњава Ђорђе Трифуновић поводом Пролошког житија кнеза Лазара, у српској средњовековној пролошкој традицији појам стих треба понегде схватити шире, као ознаку црквене богослужбене поезије уопште (псаламски стих, стихира, тропар). „Тако су код нас врло рано позната пролошка житија са тропаром испред,“ додаје Трифуновић, дајући за пример Лесновски пролог из 1330. године.⁵¹ Ова појава заслужује засебно разматрање.

Богдановић приликом издавања текста ове није имао, него је за основни узео препис у хиландарском зимском прологу бр. 427 из 1425/35.⁵² Интересантно је да је Хил. 427 један од два стиховна пролога који представљају посебан, мешани тип, у којем се у оквиру једног житија могу наћи елементи оба превода.⁵³ Редакторска рука у први, Хил. 424, стиховни пролог из 1420/30. године није унела Саву и Симеона, но они су ту у скором препису Хил. 427. За разлику од МПРУ 610, Хил. 427 има за Саву стих мање, а

47 Мошин 19716, 232.

48 Радојичић 1959, 52.

49 Исто, 55.

50 Шпадиер, у припреми.

51 Трифуновић 1968, 28.

52 Богдановић 1976а, 11.

53 Чистякова, текст у штамп.

за Симеона има јединствену ситуацију са прва два од четири стиха за која се тврди да су такође Силуанови и трећим датумским стихом.

Савѣ слово послѣдовахъ сѣмѣонѣ.

славоу слова наслѣдова скѣтло тамо.

въ .Г҃ѣ. нзыде оуть сего житїа сѣмѣонѣ.

Попут МПру 610, четири стиха, која се у Богдановићевом издању наводе непотпуно, према САНУ 282 (минеј за фебруар, поч. XVI века) и НБС 18 (србљак, 1525), има и рукопис РР IV 8, годишњи стиховни пролог Матице српске из 1540/50,⁵⁴ у којем је последњи Симеонов стих једнако окрњен. Наведен је и рукопис Пећ. 30 (јануар–фебруар, 4/4 XVI века), у којем према опису⁵⁵ недостаје цео последњи стих и почетак нешто је другачији.⁵⁶ Међутим, у рукопису, према фотографијама, исписана су сва четири стиха, а у тексту постоје два мања уметка: први каже да је Симеон мироточац „царствовао у земљи српској“, а други је „српских“ при набрајању Немањиних земаља. (Занимљиво је да у овом прологу нема житија Св. Саве.) Богдановић не искључује могућност „да је ова подваријанта сачувала првобитне стихове варијанте α у њиховом пуном обиму (два дистиха), мада је 'датумски' стих такође морао постојати као битно жанровско и функционално обележје синаксара.“⁵⁷ Очигледно су на овај начин размишљали наши каснији преписивачи/редактори, и отуд решење какво постоји у Хил. 427 и његовом вероватном препису Хил 438. (из 1621), или у подваријанти α² – НБКМ 128 (минеј за јануар–март са пр. житијима) и МСПЦ Грујић 220⁵⁸ (празнични минеј), оба из XV века:

Савѣ словоу послѣдовахъ сѣмѣонѣ.

славоу слова наслѣдова скѣтло тамо.

въ третїи и десеты

сѣмѣонѣ прѣиде къ вѣчнынѣмъ обытѣлкѣмъ.

Богдановић наводи још три варијанте: једну без стихова (у најстаријим руским стиховним пролозима и штампаним црквенословенским издањима Србљака из XVIII века), другу са потпуно новим стиховима (два пролога из XV и два из XVI века) и трећу са опет новим стиховима (у минеју Хил. 249, крај XVI века; исти се налазе и у стиховном прологу МСПЦ Грујић 167 из 1670. године). Пошто се ЦИАИ 328 (Црквено-историјски и архивски институт, Софија), одломак из XV века, који најстарији међу побројаним рукописима варијанте γ, води као представник српског превода,⁵⁹ у њему треба препознати једини установљени препис познатије стиховне редакције пролошког житија Св. Симеона у српском преводу.

И ова два низа стихова завршавају се датумским:

Варијанта γ, према Пећ. 58:

Покорѣсѣ добромъ съвѣтѣ (с)на.

ц(а)рство оверѣте бесконьное.

и тѣло твоѣ мѣро испѣщаѣт.

и оутѣ(ь)нство твоѣ оутѣщаѣт. (!)

Въ Г҃ѣ, сѣмѣонѣ на н(е)бо възлетѣ.

Варијанта δ у Хил. 249:

Яще и земльное царство оставилъ еси
о оутѣ сѣмѣонѣ.

нъ въ вышнихъ доухѣ твои

съ ангели ликѣтѣ въ веселїи мнозѣ.

Въ Г҃ѣ. нзыде оуть сего житїа сѣмѣонѣ.

54 Грбић 2011, 9, 32–33, 157.

55 Мошин 1971a, 98–99.

56 Богдановић 1976a, 12.

57 Исто. Очигледно вођен овом мишљу, Д. Богдановић је објавио у преводу пролошког житија Св. Симеона на савремени језик пред њим пет стихова: четири Силуанова и датумски као пети, а такво стање не бележи ниједан рукопис (1986, 75).

58 Савино житије је постојало у овом рукопису, али је искинуто.

59 Чистякова, текст у штампи.

Питањем садржине стихова бавио се на материјалу стишног пролога за целу годину Георги Петков. Неки од његових закључака су да најчешће постоје два стиха, док трећи, са датумом смрти светог треба да има прво житије за тај дан.⁶⁰ Дакле, премештање на прво место у дану било би разлог за увођење датумског стиха, али су очигледно неки од састављача Симеових и Савиних стихова то схватили као уопштено добар манир. На основу свега овога Д. Богдановић закључује да су стихови били „довољно изменљиви и заменљиви да пружи могућност песничком огледању српских књижевних стваралаца током вишестолетног преписивања и читања пролога.“⁶¹ Овај феномен могао је лако у неком тренутку настати: понеки преписивач је уместо једних или других стихова на које би наишао одлучио да забележи нове, своје; међутим, у време уношења Савиног и Симеоновог житија у пролог (један па други превод) могло је бити и другачије: да су текстови првобитно били без стихова и да се тај недостатак у више наврата отклањао. Варијанту без стихова Богдановић налази само у руским стиховним пролозима (московске редакције) и уочава њихову сличност са (под)варијантом којој припадају МПрУ 610 и остали наведени рукописи најстаријег стања стихова, а очигледно и текста. Није то ипак одлика искључиво руских преписа. У већ помињани, доста млађи минеј Деч. 45а (из 1520/25. године) укључена су стиховна житија, но два српска без стихова. У прологу РР IV 9 (1560/70) Симеоново житије нема стихове (Савино има, подсећања ради, два стиха за сад само у овом рукопису посведочена). У ХАЗУ III ц 8 из истог времена пак Савино нема стихове. (Другог нема уопште.) У Русију је у последњој четвртини XIV века⁶² отишао стиховни пролог тзв. Лукијеве редакције – српске редакције трновског превода, са, дакле, Савиним и Симеоновим житијем,⁶³ али без стихова. Уз ситуацију са различитим стиховима, који су могли настајати како би попунили празнину, ови примери указују нам на то да су у самом почетку и ове редакције кратких житија Св. Саве и Св. Симеона биле без стихова. Такве их не налазимо у најстаријим сачуваним преписима стиховног пролога, али у најстаријем сачуваном препису, у минеју Пант. 11, једно од њих, Савино, нема стихове, а пред Симеоновим пролошким житијем је Тропар.

Стање у рукопису Пљевља 73 могло би да сугерише, као што је већ речено, да Силуанови стихови Сави и Симеону нису настали истовремено. А за разлику од Данила III, који је саставио и стихове Св. Симеону, аутор или аутори других кратких житија посвећених Сави и Симеону, оних које налазимо у највећем броју рукописа, нису на себе узели састављање стихова, препуштајући форму другог рода књижевницима одговарајуће вештине и афинитета. Притом, имају ли ова дела истог аутора, и даље је тешко рећи. С једне стране, текст о Сави из стиховних пролога дефинитивно је настао, већим делом, преузимањем готових делова двају старијих пролошких житија, док код текста о Симеону не постоји никаква зависност од оног у простом прологу, објављеног у опису рукописа ЈАЗУ. Са друге стране, ако су настали једноремено – као што се појављују већ у Пант. 11 – онда је смислена претпоставка да их је саставила иста рука. Датирање кодекса Пант. 11 не отклања дефинитивно недоумицу да ли су прошлска житија Св. Саве и Св. Симеона која се у њему налазе настала ради употпуњавања новог, стиховног пролога, или другим поводом. Ако јесу била намењена новом прологу, као што је разложно претпоставити, то одводи превођење овог типа рукописне књиге (бар један од два превода) у прву трећину XIV века.

60 Петков 2000, 284.

61 Богдановић, 1976а, 16.

62 Турилов 2006, 70.

63 Турилов 2014, 156.

Литература

Богдановић, Димитрије (1975а): *Две редакције стиховног пролога у рукописној збирци манастира Дечани. Упоредна истраживања*. Т. 1. Београд: Институт за књижевност и уметност, 35–72.

Богдановић, Димитрије (1975б): Пролошко житије св. Саве у руском рукопису XVI века, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 23, св. 2. Нови Сад, 256–258.

Богдановић, Димитрије (1976а): Пролошко житије св. Симеона, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 42, св. 1–4, Београд, 9–19.

Богдановић, Димитрије (1976б): Још један прилог истраживању пролошког житија Светог Симеона, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 24, св. 3, Нови Сад, 391–392.

Богдановић, Димитрије (1978): *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*. Београд: САНУ – Народна библиотека СР Србије.

Богдановић, Димитрије (1980): *Најстарија служба св. Сави*. Београд: САНУ.

Богдановић, Димитрије (1982): *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији: XI–XVII века*. Београд: САНУ.

Богдановић, Димитрије (1986): *Шест писаца XIV века*. Београд: Српска књижевна задруга.

Богдановић, Димитрије, Штављанин-Ђорђевић, Љубица, Јовановић-Стипчевић, Биљана, Васиљев, Љупка, Гроздановић-Пајић, Мирослава (2011): *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани*. Књ. 1. Београд: Народна библиотека Србије.

Грбић, Душица (2011): *Ћирилске рукописне књиге библиотеке Матице српске*, књ. 15, *Пролози. Службе и житија*. Нови Сад: Матица српска.

Јакобсон, Роман (1978): *Огледи из поетике*, Београд: Просвета, 218–240.

Ковачевић, Радмила (1995): *Прилог проучавању пролошког житија св. Саве*, Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа, зборник радова. Београд: САНУ, 167–175.

Mošin, Vladimir (1955): *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I dio: opis rukopisa. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.

Мошин, Владимир (1958): *Ћирилски рукописи манастира Св. Тројица код Пљеваља*, Историски записи, 11, књ. 14. Цетиње.

Mošin, Vladimir (1959): *Slavenska redakcija prologa Konstantina Mokisijskog u svjetlosti vizantijsko-slavenskih odnosa XII–XIII vijeka*. Zbornik instituta Jugoslavenske akademije II, Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 17–68.

Мошин, Владимир (1971а): *Рукописи Пећке патријаршије*. Приштина.

Мошин, Владимир (1971б): *Словенски ракописи во Македонија*. Скопје: Архив на Македонија.

Петков, Георги (2000): *Стихињат пролог в старата българска, сръбска и руска литература*. Пловдив: Паисий Хилендарски.

Петков, Георги, Спасова, Мария (2008–2014): *Търновската редакция на Стихињат пролог. Текстове. Лексикален индекс*. т. I–XII. Пловдив: Паисий Хилендарски.

Радојичић, Ђорђе Сп. (1959): *Силуанови стихови (из почетка XV века)*, Зборник радова Института за проучавање књижевности САН I, Београд: САН, 47–57.

Симић, Прибислав (1978): *Кареевска служба св. Сави, Богословје*, година XXII, св. 1 и 2. Београд: Православни богословски факултет, 17–63.

Станковић, Радоман (2003): *Рукописне књиге манастира Св. Тројице код Пљеваља: водени знаци и датирање*. Београд: Народна библиотека Србије.

Стефановић, Димитрије Е. (2001): *Стиховно житије св. Саве у минеју из Титоша*, Словенско средњовековно наслеђе. Београд: Чигоја штампа, 593–601.

Стојановић, Љубомир (1982): *Каталог Народне библиотеке у Београду. Књ. 4, Рукописи и старе штампане књиге*, приредила Љубица Штавланин-Ђорђевић, Београд: Народна библиотека Србије – САНУ.

Суботин Голубовић, Татјана (2006): Календари српских рукописа прве половине XV века, *Зборник радова Византолошког института* XLIII. Београд: Византолошки институт САНУ, 175–188.

Тасева, Лора (2009): Грешки и несинонимни разночетения в българския и сръбския превод на проложните стихове за месец март, *Црквене студије* 6, Ниш: Центар за црквене студије, 215–233.

Трифуновић, Ђорђе (1968): *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац: Багдала.

Трифуновић, Ђорђе (1990): *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Нолит.

Турилов, А. А. (2006): К истории Стишного пролога на Руси, *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, РАН. 1 (23). Москва: Институт славяноведения, 70–75.

Турилов, А. А. (2014): *Исследования по славянскому и сербскому средневековью*. Београд: Чигоја штампа.

Турилов, А. А. Мошкова, Л. В. (2016): *Каталог словенских рукописа светогорских манастира*, друго, исправљено и допуњено издање. Београд: Чигоја штампа.

Ћирковић, Сима (2008): Доментијанова просопографија, *Зборник радова Византолошког института* XLV. Београд: Византолошки институт САНУ, 141–155.

Ђоровић, Владимир (1929): Силуан и Данило II, српски писци XIV–XV века, *Глас Српске краљевске академије* 136, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 13–103.

Ђоровић, Владимир (1938): *Прошлошко житије Св. Саве*, Светосавски зборник 2. Извори. Београд: Српска краљевска академија, 79–87.

Чистякова, Марина *О јужнословјанских переводах стишного пролога*, зборник посвећен Д. Богдановићу, у припреми.

Шпадијер, Ирена (2014): *Светогорска баштина*. Београд: Чигоја штампа.

Шпадиер, Ирена: *Службы святым сербам в рукописной минее № 11 из Свято-Пантелеимонова монастыря*, у зборнику радова са међународне научне конференције Палеославистические чтения – 2, који је у припреми.

**SYNAXARION LIVES OF SAINT SAVA AND SAINT SIMEON
AND BELONGING VERSES**

For both Saint Sava Serbian and Saint Simeon the Myroblite it had been written several short *vitae*. Those can be found in manuscript copies of Synaxarion (Prologue), Menaion and so called *Srbljak*. The most widespread short biographies of first two Serbian saints are the ones with verses on their beginning. An interesting fact is that there are a handful of different verses for each one and the best-known are written by honored Serbian medieval author Siluan. But, in oldest preserved copy, in manuscript No. 11 from the collection of the Russian Monastery of St. Panteleimon on Mount Athos, these texts don't include verses suitable for Synaxarion. Pant. 11 dates to the third and fourth decades of the 14th century. It is a Serbian menaion for the months December-February, so it has synaxarion *vitae* incorporated in services. Our conclusion is that the *vitae* of Saint Sava and Saint Simeon in Versed Synaxarion at first didn't have verses, so that this shortage had been resolved in different occasions in following centuries. Examination of numerous copies from 14th to 17th century revealed plenty details about the verses and the main texts.